

OM "GUDSMEDVETANDET".

Kopierat från <http://runeberg.org/gfskrifter/5/0375.html>

Tryckt i "Efterlämnade skrifter" 1914

Man hör ibland påstås såsom bevis för Guds tillvaro, att medvetandet om Gud skall vara något, som alltid är och varit medfött hos alla människor. Man gör då tydligen ingen egentlig skillnad mellan Gudsförnimmelse och Gudsmedvetande. Det senare betecknar väl nämligen egentligen icke bara en förnimmelse av Gud utan även en förnuftsenslig uppfattning av hans väsen. Snarast torde man med Gudsmedvetande mena Gudsförnimmelse både såsom obestämd känsla, föreställning och förnuftsensligt begrepp, det ena tänkt såsom inneboende i och utvecklande sig ur det andra. Jag har i nedanföljande uppsats tagit det i denna betydelse.

Påståendet, att Gudsmedvetandet är och alltid varit medfött, är väl i det närmaste obevisligt och kanske icke ens sannolikt.

Det tör redan vara förenat med stor svårighet att veta, vad ett enda barn, även om det är ens eget och även om det iakttages mycket noggrant, är medvetet om, innan det erhållit ledande intryck utifrån eller oberoende av sådana. Och ju flera och ju starkare dessa intryck bliva, desto större måste svårigheterna bliva att upptäcka det medfödda medvetandet hos ett människobarn. Man tänke sig sedan möjligheten att utforska det medfödda hos de milliarder och åter milliarder barn, som fötts sedan människosläktets upprinnelse, eller endast de millioner, som födas årligen i vår egen tid! Kan man sedan påstå, att man vet absolut avgjort om en medvetenhet, som alltid är medfödd hos alla nyfödda människobarn, så är man nästan lika allvetande som den Gud, vars tillvaro man vill bevisa med sitt obevisade påstående.

Men även förutsatt att man med bestämdhet kunde påvisa, att alla nyfödda barn oavsett inläring och suggestion hade något som liknade Gudsmedvetande, så är därmed icke Guds tillvaro bevisad, emedan det, som synes likna ett individuellt medvetande, kan vara ett släktarv beroende på under tusental av år misstydda erfarenheter hos alla dessförinnan levande människor och att det sålunda kan hava funnits eller komma att finnas människobarn, hos vilka Gudsmedvetandet icke är medfött. Det tör nämligen icke vara avgjort, om icke inrotade föreställningar gå i arv liksom karaktärsegdomligheter och kroppsliga egendomligheter.

Att erfarenheter verkligen av alla eller de flesta före en viss tidpunkt levande människor oriktigt förståtts, visas bland annat därav, att alla människor en gång misstytt sina förnimmelser därhän, att de trodde solen gå kring jorden och icke tvärt om. Man tänke sig denna föreställning inplantad i avkomlingarna som släktarv — månne den då icke, för så vitt undersökningen vore tillfyllestgörande, skulle upptäckas vara ett medfött medvetande av att solen går kring jorden, men vore det ett

medvetande av ett verkligt faktum?

Det kan invändas, att det ändå finns en sannolikhet, att Gudsmedvetandet är medfött, men även den förefaller otillförlitlig. En eller annan tycker sig nämligen minnas, att han alltid, så långt hans erinring går tillbaka, trott på Gud. Även för honom själv torde denna sannolikhet vara skäligen osäker, eftersom hans minne kan svika honom och det i alla händelser tör vara svårt att erinra sig, om han, vid tiden för sitt första medvetande om Gud, i fråga om detta varit under inflytande av andra eller icke. Ännu mindre kan den innebära någon större sannolikhet för andra, vilka kanske haft erinringar av helt motsatt art.

Det kunde i alla fall påstås, att Gudsmedvetandet är medfött, emedan det längre fram uppträder tydligt hos alla människor, ehuru det icke kan bevisas, att det förefinnes medfött hos nyfödda barn, innan de kommit under inflytande av andras föreställningar och meningar — Gudsmedvetandet kunde ha förefunnits embryotiskt och först senare har man upptäckt, att det förefunnits redan från början. Emellertid är redan påståendet att Gudsmedvetandet förr eller senare uppträder hos alla människor obevisat. Utsagorna om vilda folkslags Gudsmedvetande äro motsägande och osäkra och även hos civiliserade folk kan på sin höjd med någon sannolikhet sägas, att de flesta hava ett Gudsmedvetande — ehuru förmodligen ingen kan framföra något annat bevis därför, än att han själv och åtskilliga av hans bekanta ha ett Gudsmedvetande samt att han hört och läst att ännu flera haft det. Vidare är det lika stor sannolikhet för att detta senare utvecklade Gudsmedvetande är en följd av släktarv, tradition, inläring och suggestiv överförning som det Gudsmedvetande man trott sig upptäcka hos barn eller ännu mera suggestivt, eftersom de suggestiva inflytelserna i senare fallet varit mångfaldigare och långvarigare.

Det synes mig därför obevisat och med mänskliga medel, sådana de hittills varit och äro, obevisligt, att Gudsmedvetandet är medfött hos människorna samt att sannolikheten, att det är så, icke heller är särdeles stor. Det har för övrigt fallit mig in, att man kanske ofta förväxlar begreppet "Gudsmedvetande" med åtskilligt annat eller alls icke klargjort för sig vad "Gudsmedvetandet" betyder. När ett barn nämner Gud i sin bön eller säger sig tro på Gud, är det då icke bara en föreställning om en gammal man med grått skägg, vilkens bild det sett i psalmboken eller bibliska historien och om vilken det hört av föräldrar eller lärare att han är herre över hela världen och nästan mäktigare än pappa och mamma och skolmamsellen och nästan farligare att göra emot än de, och ibland liksom de gör det man ber honom om? Är månne detta ett verkligt Gudsmedvetande och icke likt en annan saga om andra väsen, dem barnet tror på? Mer eller mindre modifierad tör denna föreställning om den gamle mäktige mannen, som gör allt vad han behagar, väl eller illa åt oss människor, leva kvar även hos vuxna och i många fall skjuter den antagligen åt sidan den mer filosofiskt utstyrde guden, man sedan lärt känna, han som är allgod, allvis, allvetande, allsmäktig och så oändlig att föreställningen ej räcker till att fatta honom. Och tron på den senare guden, månne icke denna mindre är ett inneboende Gudsmedvetande än ett hypotetiskt begrepp om en personlighet som man tänkt sig till för att kunna sammanslå begreppen oändlighet, ändamålsenlighet, lagbundenhet etc. med den traditionella från judarna ned- ärvda föreställningen om gudmonarken Jehovah, vars väsen väl närmast kan uttryckas såsom en slags upphöjning, fördjupning och förstärkning av sådana personligheter som Moses, David, Esaja m. fl. — med en tillsats av de föreställningar som följa den av Jesus skildrade Fadern — d. v. s. såsom han säges hava skildrat

honom i de nytestamentliga böckerna, vilkas tillförlitlighet här och var torde vara rätt osäker. Han antyder visserligen att Fadern är ofattlig — ”ingen har någonsin sett Fadern” — men måste han icke desto mindre esomoftast skildras honom som vore han lik en människa och identifierar honom med den mosaiske guden? Går man ännu längre bort från den antropomorfiska framställningen av gudomen är den man finner i symbola och kyrkomötesbeslut, där man försökt klargöra Guds gudomliga egenskaper, och beger sig ut i den filosofiska spekulativen, finner man Gudsbegreppet skilt från föreställningen om den människoliknande personligheten — ”allts upphov, allmakt, allgodhet, allvishet, allkraft, absolut självmedvetande” etc. Det förefaller mig alltså som man ofta endast hadé att göra dels med en föreställning, skapad av egen och andras fantasi, dels med ett begrepp, framtänkt för att få fram enheten i mångfalden, dels ett försök att sammanslå bägge. Men huruvida i det ena eller det andra eller i det tredje kan upptäckas något vare sig medfött eller senare tillkommet verkligt inneboende och med det faktiskt tillvarande förenligt Gudsmedvetande är icke därmed givet. Det personliga medvetandet om något bör väl betyda en mig själv berörande verklig förnimmelse av någots tillvaro. Jag kan möjligen anses medveten om värmens och köldens tillvaro i och med detsamma jag förnimmer den, men jag är väl icke i denna betydelse medveten om den kinesiska huvudstaden Pekings tillvaro, när jag icke är där och icke sett den, ehuru jag sett eller hört den beskrivas och har en föreställning om dess utseende. Ej heller tör det vara något personligt medvetande, åtminstone inget ursprungligt, när jag genom tankeföljder och erfarenheter kommit till det resultat, att solen är medelpunkten för det system av planeter, till vilket jorden hör. När någon säger sig tro på Gud, kan det endera betyda att han har en genom andras beskrivning och egen fantasi framkallad föreställning om ett högsta eller högre väsen — ty föreställningen är icke alltid sådan att den motsvarar ett högsta väsen — eller ock att han av egna erfarenheter och slutledningar förts därhän, att han måste antaga ett visst begrepp om ett högsta väsen. I bägge fallen tycks det vara resultat av på varandra följande inre verksamhetsfjät, ifall man så får kalla det, icke ett omedelbart medvetande, än mindre ett ursprungligt, d. v. s. som är till i och med att den medvetande är till och är medveten. Endast den som med sanning kan säga: ”jag känner alltid eller ofta Guds tillvaro och närvaro såsom fyllande eller berörande mitt eget väsen”, torde kunna anses äga ett personligt Gudsmedvetande, och endast den som med sanning kan tillägga: ”jag har alltid känt det så allt ifrån min födelse”, kan anses äga ett medfött Gudsmedvetande, för så vitt hans mening om vad som är Gudsmedvetande stämmer överens med det som verkligen är det. Men inget annat kriterium än trons — och denna är icke något avgörande sådant för någon annan än den som tror, och även för denne kan det efteråt te sig som otillförlitligt — eller den alltid osäkra sannolikhetens kriterium kan uppställas för att den person, som talat på ovan anförda sätt, uttalat något annat än sin misstag icke uteslutande övertygelse, vilken alltså icke bevisat det avgjort faktiska förhållandet. För övrigt är det som underförstås under ordet Gud av så växlande och svävande art att det om den, som säger sig hava ett Gudsmedvetande, på sin höjd kan sägas att han har ett medvetande om på och i honom si älv verkande kraft, personlig eller opersonlig, som är mäktigare och mera vidsträckt rådande än den vi människor besitta — ty denna övermänskliga makt tör vara det enda gemensamma för alla föreställningar och begrepp om Gud. Är man medveten om tillvaron av Gud såsom han skildras i gamla och nya testamentet, så är man medveten om en personlig Gud, som näppeligen är allsmäktig och väl knappast allgod eller allvis och allvetande, eller om han är det ena, är han icke det andra.

Man kan möjligen tänka sig själsförödelsens och plågornas tillvaro — även de i bibeln omtalade aldrig

eller först efter långa tidsperioder slutande plågorna (olika tolkare ha tytt utsagorna på det ena eller andra sättet) — såsom förenliga med en allgod Guds tillvaro, d. v. s. om han ej tillika vore allsmäktig, allvetande eller allvis, ty han skulle i senare fallet icke framkallat väsen som misslyckats och på grund av misslyckandet överlämnats åt mer eller mindre oerhörda och oerhört länge räckande plågor. Den av Jesus framkallade Fadersföreställningen, vilken säges vara mild och försonande, tycks mig icke hava givit någon enhet åt motsägelserna mellan det eviga eller oerhört länge varande förskräckliga plågåendet och Faderns allgodhet och allmakt etc. — åtföljd som denna föreställning är av tron på djävulen och hans änglar, på förkastelse för alltid eller dock för oerhört lång tid, likasom på gråten och tandagnisslan i "den eoniska elden" eller "i mörkret utanför", att icke tala om det ondas ursprung, människans ursprungliga tillgänglighet för det onda och försättande i en tillvaro, där ett förbud och en frestare att bryta förbudet förefinnas, vilka gamla judiska föreställningar väl icke av Jesus förnekats och väl ännu äro rådande bland kristna. En annan, som säger sig äga Gudsmedvetande, tör därmed mena endast en aning om möjligheten av en allra högsta fullkomning av sitt väsen och en känsla av samhörighet med allt det och alla dem han anar vara högst och fullkomligast, med ett ord en sådan som tror på vad han kanske kallar gudomens immanens, den i allt inneboende kraften och driften till fullkomning och allomfattning. Om den förre råkar komma i samtal med den senare, torde de vid en viss tid komma till följande tankeutbyte:

B. — "Ja många gånger har jag känt ett tydligt Guds-medvetande inom mig."

A. — "Vi ha alltså samma tro, jag tror också på Gud, en personlig Gud, Jesu Kristi Fader, Abrahams, Isaks och Jakobs Gud, som belönar dem, som tro på honom och hans son samt göra hans vilja, med evig salighet, men de, som icke tro och icke göra hans vilja, äro djävulens barn och dem bestraffar han med eviga eller i alla fall oerhört länge varande plågor."

B. — "Nej, sådant är mitt Gudsmedvetande visst icke och ej heller min föreställning eller mitt begrepp om det, jag kallar Gud, och som jag väl också kunde kalla något annat — t. ex. liksom den kinesiske vise, Lao-Tse, för ett Tao, vilket nog icke betecknar något personligt eller åtminstone lämnar personligt eller opersonligt å sido. Efter min mening är Gud icke en dylik mera yttre be-straffare och belönare, utan innebor både i dem ni kallar onda och i dem ni kallar goda — några satans barn vet jag icke om, endast gudomens ättlingar, om ni så vill. eller rättare väsen med gudomsliv inneboende, vilka under sin utvecklingsfärd råkat i missriktning åt sidan om målet eller i rent motsatt riktning. Huruvida de helt kunna förödas vet jag icke — i så fall är det något av det gudomliga som förödes. Ifall jag måste tänka mig ett evigt helvete, så måste Gud befinna sig i ett evigt helvete, eftersom han efter min mening är inneboende i allt och alla."

A. — "Ni måtte icke ha läst mycket i bibeln, eljest kunde ni icke tänka en så förskräckligt hädisk tanke/'

B. — "Den synes mig vida mindre förskräcklig än den, att Gud kan sitta lycklig i sin himmel, medan väsen, som han själv skapat, befinna sig i ett pinorum, som han själv tillrett dem såsom straff för onda gärningar, dem han själv framkallat genom den art han givit dem, genom den omgivning, vari han försatt dem, och genom den ledning hans allvisa och allsmäktiga försyn givit dem."

A. — "Jag är rädd, att ert Gudsmedvetande icke är det rätta."

B. — "Och jag å min sida kan icke förlika mig med vad ni och era själsfränder kalla Gudsmedvetande."

Naturligtvis finnes mellan här antydda betraktelsesätt av det gudomliga en mängd mellanformer och även på ömse sidor om bägge en mängd andra ändå mera skilda meningar om vad Gud är. Så ofta man nämner ordet Gud, vilket i alla fall endast är ett beteckningssätt, som är lika i lydelsen, men olika i betydelsen hos olika personer, råkar man i fara att missförstås. Det vore nästan bättre att icke alls bruka ordet Gud, utan helt enkelt utan detta namns nämnande uttala vad man med detta namn menade. Den, som t. ex. helt allmänt och obestämt tror på Gud som ett högre väsende, borde helt enkelt säga: jag tror på ett högre väsende. Den, som tror att Gud är en viss osynlig mäktig person, som skapat världen i avsikt att göra den lycklig, men delvis misslyckats, ångat att han gjort den, därefter företagit en del ibland lyckade, ibland misslyckade försök att hjälpa upp den igen med uppoffrande av en hel mängd väsen eller med hjälp av att pålägga dem mer eller mindre långa och svåra marter, en person, som förde Moses med Israels barn genom öknen, lovade sända sin förstfödde och enfödde son ned till världen och efter många förberedelser gjorde det etc., och som kan hjälpa eller fördärva mig själv än i dag allt efter sitt behag — den som tror så, han bör säga, icke: "jag tror på Gud", utan: jag tror på en viss osynlig mäktig person, som hjälpte Moses och Israels barn, var fader till Jesus, skapade, misslyckades, ångade etc. Den, som tror att Gud är "det absoluta självmedvetandet" bör desslikes — för undvikande av t. ex. det missförståndet att det absoluta självmedvetandet t. ex. en gång skulle ha bett Moses dra skorna av sig och beskrivit för honom hur man skall slakta och tillreda bockar till dess, det absoluta självmedvetandets ära etc. — lämna ordet Gud å sido och i stället bara helt enkelt säga det han menar med sitt uttrycksätt,

t. ex.: enheten i den oändliga mångfalden av självmedvetanden är det absoluta självmedvetandet — eller kanske: det absoluta självmedvetandet är immanent i alla självmedvetanden —

jag vet icke om jag trampar den Boströmska filosofien på tårna med dessa definitionsförsök, men man tör i alla fall förstå, vad jag menar.

Ordet Gud kunna vi kanske alltså undvara, men ett och annat av vad därmed förstås kunna vi däremot kanske icke undvara. Man må lämna detta ett och annat att stå för sig själv sådant det är utan att giva det en beteckning, som kan vara vilseledande genom ovissheten av sin betydelse och de missbruk, för vilka den blivit utsatt.